

Brocki, Zygmunt

"Na drodze życia i myśli. Pisma
pośmiertne uzupełnione wyciągami z
<< Notatnika wojennego >> Ewy
Siedleckiej", Michał Siedlecki,
Wrocław-Warszawa-Kraków 1966;
"Michał Siedlecki (1873-1940)", Zygmunt
Fedorowicz,
Wrocław-Warszawa-Kraków 1966 : (...)

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 13/1, 174-176

1968

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Pogląd, że „zjawiska społeczne rozwijają się dialektycznie same z siebie, wskutek wewnętrznej konieczności” (t. 3, s. 218), czyli że wszystko ma przyczynę „w samym sobie”, stawia Bielińskiego w rzędzie poprzedników marksizmu w Rosji. Pogląd ten jest jakby nicią Ariadny, wyprowadzającą z labiryntu sprzeczności teoretycznych, które, zdaniem autora *Historii*, uniemożliwiają skuteczną walkę społeczną. Sam Plechanow uważa się za kontynuatora tej linii rozwojowej w myśli rosyjskiej XIX w. Istotnie, myśl Plechanowa — zajadłego okcydentalisty będąc receptą marksizmu w Rosji, karmi się sokami rodzimej gleby. Oto przyczyna, dla której, chcąc poznać poglądy wybitnego marksisty rosyjskiego, należy zaznajomić się z biegiem rozwoju rosyjskiej myśli społecznej. Model marksizmu prezentowany przez autora *Historii* w dużej mierze ukształtowany został przez taki a nie inny kierunek rozwoju rosyjskiej myśli społecznej.

Zasygnalizowano tu pewne tylko problemy zawarte w *Historii rosyjskiej myśli społecznej*. Sądzę, że zarówno historyk, jak filozof, badacz myśli i ideologii rosyjskiej oraz badacz rewolucji rosyjskiej znajdą tu bogaty materiał.

Należy przeto wyrazić „Książce i Wiedzy” uznanie za podjęcie trudu edycji tej pracy w ramach *Biblioteki myśli socjalistycznej*. Trud to bowiem niemały. Uwidoczni się on w pieczołowitym wydaniu, w świetnych przypisach. Na szczególną uwagę zasługuje także znakomity wstęp pióra Andrzeja Walickiego.

Hanna Gumpricht

Michał Siedlecki, *Na drodze życia i myśli. Pisma pośmiertne uzupełnione wyciągami z „Notatnika wojennego” Ewy Siedleckiej*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław—Warszawa—Kraków 1966, ss. 107, ilustr. 8.

Zygmunt Fedorowicz, *Michał Siedlecki (1873—1940)*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław—Warszawa—Kraków 1966, ss. 162, ilustr. 14.

Instytut Zoologiczny PAN w serii *Memorabilia zoologica* poświęcił dwa jej tomy (t. 15 i 17) Michałowi Siedleckiemu, wybitnemu naszemu zoologowi, członkowi Polskiej Akademii Umiejętności, profesorowi Uniwersytetu Jagiellońskiego, zmarłemu w obozie koncentracyjnym Sachsenhausen-Oranienburg.

Pierwszy z wymienionych tomów zawiera cztery pisma Michała Siedleckiego: *Dyspozycja do autobiografii pt. „Na drodze życia i myśli”* (ss. 13—18), samą tę autobiografię (ss. 19—71), wstęp do książki *Jawa* (ss. 72—73; jest to napisany w 1908 r. pierwszy szkic przedmowy do książki, która ukazała się w 1913 r.), *Wspomnienia pierwszego rektora Wszechnicy Wileńskiej* (ss. 74—80).

Druga część tomu to *Wypisy z notatnika wojennego Ewy Siedleckiej-Kotulowej*, córki uczonego, obejmujące okres od 6 XI 1939 (aresztowanie profesorów krakowskich) do 25 I 1941 (powrót ostatnich ocalałych profesorów z obozu koncentracyjnego).

Autobiografia *Na drodze życia i myśli* napisana została w 1939 r. Urywa się ona mniej więcej na 1914 r. Wiadomo jednak, co prof. Siedlecki miał zamiar jeszcze napisać, ponieważ zachowała się dyspozycja całości; w omawianym tomie dyspozycję tę wydrukowano, a nadto zamieszczono fotokopię jej rękopisu.

Jak pisze w *Przedmowie* Zygmunt Fedorowicz (redaktor naukowy tomu), *Na drodze życia i myśli* jest ważnym przyczynkiem do biografii prof. Siedleckiego, interesująco przedstawione są tutaj stosunki wewnętrzne na Uniwersytecie Jagiellońskim w okresie jego studiów na tej uczelni, liczne ustępy stanowią materiał do badania psychologii pracy twórczej, w bardzo interesujący sposób autor nawiązywał do problemu swego rozwoju jako badacza, dał też charakterystyki wielu wy-

bitnych zoologów, z którymi się zetknął w czasie pracy w licznych zagranicznych ośrodkach naukowych; *Na drodze życia i myśli* jest więc również cennym materiałem dla orientacji w dziejach zoologii europejskiej przełomu XIX i XX w. W sumie było wiele powodów, dla których warto było autobiografię tę opublikować.

Opublikowane w omawianym tomie *Wspomnienia pierwszego rektora Wszechnicy Wileńskiej* prof. Siedlecki napisał w 1936 r., w kilka lat po ogłoszonej w *Księdze pamiątkowej dla uczczenia 350 rocznicy założenia Uniwersytetu Wileńskiego* (Wilno 1929) pracy *Wspomnienia z pierwszych dwóch lat organizacji Uniwersytetu Wileńskiego*. Ogłoszone obecnie opracowanie różni się od poprzedniego nie tylko odmienną redakcją, ale — co ważniejsze dla historii nauki — zawiera też sporo nowych faktów.

Prof. Michał Siedlecki należy do rzędu pionierów badań morza w naszym kraju. Prof. Kazimierz Demel w swej książce *Życie morza* (Gdańsk 1947) nazywa go patronem naszych samodzielnych poczynań oceanograficznych i morskorybackich. Był on stałym przedstawicielem rządu w Międzynarodowej Radzie Badań Morza w Kopenhadze, autorem szeregu prac o morzu, nie tylko o jego przyrodzie i lecz także prac dotyczących ogólniejszych zagadnień morskich. Jego książkę *Ryby morskie częściej poławiane na Bałtyku i północnym Atlantyku* (Gdynia 1938; 2 wyd. 1947). prof. Demel zalicza do czterech „gwiazd morskich”, które świecą na „ślabo wyskrzonym niebie naszej oryginalnej popularnej literatury przyrodniczej” okresu do pierwszych lat po II wojnie światowej (*Życie morza*, s. 15).

Zachowana autobiografia *Na drodze życia i myśli* nie obejmuje owych lat, w których prof. Siedlecki rozwijał swe badania przyrody polskiego morza, szeroką działalność w zakresie oceanografii biologicznej, ale w niektórych fragmentach morze jednak występuje, mianowicie tam, gdzie autor opisuje swoje prace w morskiej stacji zoologicznej w Neapolu i w czasie pobytu na Capri (1897—1899), gdzie opisuje, jak się zainteresował zagadnieniami oceanografii biologicznej, jak go te zagadnienia zaczęły „ciągnąć”, jak sam to określił. Tak więc autobiografia Siedleckiego jest też ważnym przyczynkiem do historii zainteresowań Polaków naukową problematyką związaną z morzem.

O działalności prof. Siedleckiego w zakresie badań morza i w ogóle spraw morskich dużo wiadomości przynosi natomiast tom, którego autorem jest Z. Fedorowicz.

Książka Fedorowicza przynosi przede wszystkim życiorys uczonego (ss. 9—33), następnie charakterystykę jego działalności naukowej (ss. 33—66). Działalność ta podzielona jest na trzy zasadnicze okresy (por.: S. Skowron, *Michał Siedlecki*, „Wszechświat” nr 8—9/1955): 1895—1907 — głównie badania cytologiczne i protozoologiczne, 1907—1919 — głównie zagadnienia przystosowań różnych przedstawicieli fauny do warunków życia tropikalnego, w okresie trzecim poświęcał się Siedlecki badaniom biologii morza i sprawom rybactwa oraz ochrony przyrody.

W rozdziale trzecim (ss. 66—74) Fedorowicz kreśli sylwetkę Siedleckiego jako profesora, w czwartym (ss. 74—87) — jego prace organizacyjne w zakresie badań morza i rybołówstwa morskiego. Tutaj Fedorowicz m.in. streszcza (ss. 78—84) to, co Siedlecki pisał w opublikowanym w 1930 r. artykule *Niewyzyskane walory morza* i w ogłoszonym w 1937 r. artykule *Potrzeby nauki polskiej w zakresie badania morza*.

Na ss. 87—94 Z. Fedorowicz pisze o działalności prof. Siedleckiego na polu ochrony przyrody. Obejmowała ona nie tylko ochronę ryb i ssaków morskich (szczególne zasługi położył Siedlecki w dziedzinie ochrony jesiotra, łososia i troci) lecz także zwierząt lądowych.

Dwa następne rozdziały przedstawiają prof. Siedleckiego jako popularyzatora nauk przyrodniczych (ss. 95—105) oraz jego książkę *Jawa* (Fedorowicz pisze, że

książka ta jest „koroną działalności prof. Siedleckiego jako popularyzatora, podróżnika i pisarza”) i prace ściśle literackie (ss. 105—115).

Następne rozdziały książki Fedorowicza to *Wypowiedzi prof. Siedleckiego w sprawach organizacji nauki i metodyki studiów zoologicznych* (ss. 115—121) i *Wspomnienia o prof. Michale Siedleckim* (ss. 121—135). Są to wspomnienia profesorów: Stanisława Skowrona, Hieronima Jawłowskiego, Mirosława Ramułka, Henryka Szarskiego, Zbigniewa Kaweckiego, Kazimierza Demela (prof. Siedlecki był promotorem pracy doktorskiej Demela, złożonej w 1938 r., *Studia nad fauną denną i jej rozsiadaniem w polskich wodach Bałtyku*; w okresie międzywojennym była to pierwsza i jedyna dysertacja doktorska z dziedziny biologii morza przyjęta przez Uniwersytet Jagielloński).

Zamieszczona na ss. 136—145 *Bibliografia prac prof. Michała Siedleckiego* obejmuje 121 pozycji z lat 1895—1966. Nie jest ona kompletna, nie obejmuje bowiem artykułów zamieszczonych w prasie codziennej poświęconych sprawom nauki i zagadnieniom morskim (co Fedorowicz zaznacza w przypisie na s. 136)¹.

Wreszcie autor przedstawionej książki daje w porządku chronologicznym bibliografię prac omawiających działalność Siedleckiego (36 publikacji z lat 1932—1965).

Zamykają książkę: spis dzieł cytowanych w tekście (23 pozycje), streszczenie w języku rosyjskim i francuskim, skorowidz nazwisk i spis ilustracji. W streszczenia obcojęzyczne zaopatrzone jest także tom *Na drodze życia i myśli*, jest tam również skorowidz nazwisk (wymienionych zarówno w pismach prof. Siedleckiego, jak i w notatkach jego córki — w tekstach i w dodanych przez redakcję przypisach).

W *Przedmowie* do książki *Michał Siedlecki* Z. Fedorowicz pisze, że uczonego ten „to postać pod wielu względami wyjątkowa. Ten niezwykle i wszechstronnie utalentowany wybitny uczonego był jednocześnie podróżnikiem, popularyzatorem nauki, działaczem społecznym, organizatorem, pedagogiem, literatem, artystą rysownikiem, miłośnikiem muzyki. Odbiegał bardzo od utartego w pojęciach szerokiego kręgu laików wzoru profesora nudziarza, dalekiego od wszystkiego, co nie łączy się bezpośrednio z jego specjalnością. Był to umysł żywy, któremu nic ludzkiego nie wydawało się obce” (s. 7). Następnie Fedorowicz cytuje zdanie o Siedleckim z „Rocznika Polskiej Akademii Umiejętności” (1939—1945 [druk] 1946, ss. 95—96): „Dobry, zrównoważony, życzliwy, pełen niewysłowionego uroku osobistego, pozostanie na zawsze we wspomnieniach tych, co go bliżej znali, zjawiskiem świetlanym, którego brak zostawia w duszy żal, nie dający się niczym usunąć”.

Tym, którzy się z prof. Siedleckim osobiście nie zetknęli obie przedstawione tutaj publikacje serii *Memorabilia zoologica* pozwalają na zapoznanie się z postacią tego wielkiego uczonego, dobrze przekazują pamięć o nim dzisiejszemu pokoleniu.

Zygmunt Brocki

Documenta Polonica ex Archivo Generali Hispaniae in Simancas. T. 1—4. Wydał Walerian Meysztowicz. Institutum Historicum Polonicum Romae, Romae 1963—1966, t. 1: ss. IX + 210, tabl. 7; t. 2: ss. VIII + 286, tabl. 7; t. 3: ss. V + 291, tabl. 6; t. 4: ss. VIII + 258, tabl. 7.

W zbiorach hiszpańskich, z Archiwum Głównym włącznie, historycy polscy zaliczają się jak dotąd do gości nader rzadkich. Sprawiały to chyba nie sama odległość i dostępność tamtejszych materiałów. Zaważyło też pewnie mniemanie, iż

¹ Przy okazji warto poinformować, że w Instytucie Zoologicznym PAN znajduje się w formie kartoteki *Bibliografia prac morskich przyrodników polskich, 1800—1960* (ok. 3 000 pozycji).